

Bilgi Üretenlerin Zor Seçimi: Mutlak Doğrular, Mütevazı Develer

Can Murat Alpaslan
calpaslan@csun.edu

A Fundamental Problem Facing Knowledge Producers: Absolute Truths or Absolute Modesty

Abstract

I use Gödel's incompleteness theorem to suggest that the search for absolute truths will be enhanced if the seeker of absolute truths accepts modestly that the results of this search will either produce inconsistent truths or remain incomplete. This implies that one of the most important goals the truth-seeker must try to accomplish is to build a complete and consistent system. Such a system will become more complete as it includes an increasing number of truths and more consistent when it does not value all truths equally.

Key Words : Gödel, Incompleteness Theorem.

JEL Classification Codes : C00, Z00.

Özet

Mutlak doğruları arayanların buldukları doğruların birbirleriyle çelişeceğini veya bu arayışın hiç bitmeyeceğini mütevazı bir şekilde kabul etmelerinin bilgi üretme sürecini kuvvetlendireceğini öneriyorum. Bu öneriyi, Gödel'in eksiklik teoreminden yararlanarak yapıyorum. Düşünün en önemli hedeflerinden birinin, içinde en çok doğruyu barındıran, hem tutarlı hem kapsamlı bir bilgi sistemi yaratmaya çalışmak olduğuna dikkat çekiyorum. Bu sistem her doğruyu içinde barındırmaya çalıştıkça kapsamlı, ama her doğruya eşit değer vermedikçe tutarlıdır.

Anahtar Sözcükler : Gödel, Eksiklik Teoremi.

Doğru söyleyenin dokuz köyden kovulacağını bile bile, mutlak veya yüzde yüz, yani zamana ve mekâna göre değişmeyen doğruları yüzyıllarca aradık. Çünkü mutlak doğruları bulmak bu doğruların üstüne kuracağımız sistemlerin doğruluğunun da garantisini verecekti. Zaman içinde, işin iç yüzünü keşfetmeye başladık. Bilim ve felsefe alanlarının çoğunda en az iki, birbirine yüzde yüz karşıt doğru olduğunu fark ettik. Yüzde yüz doğruları birbirine ekledik yüzde iki yüz etmedi, birbirinden çıkardık yüzde sıfır kalmadı. Doğruların bölünmez bütünlüğünü de tehlikeye hiç atamadık. Bu yüzden, doğruları birbirleriyle çarptık, çarpıştırdık. Yani, bilimsel ve felsefi kuramları savaşlara benzettik. En az iki çarpışan taraf olduğunu gördük. Mutlaka taraf tuttuk. Bazen yendik, yüzümüz güldü, bazen yenildik, taraftarın yüzüne bakamadık. Yensek de, yenilsek de, şu doğruyla kolayca yüzleşemedik: Doğru (en az) ikiyüzlüdür. Bilim ve felsefe tarihi doğrunun ikiyüzlülüğünü yansıtan örneklerle doludur. Bu örnekler saymakla bitmez: realizm ve idealizm, ampirisizm ve rasyonelizm, mutlakçılık ve görelilik, öznellik ve nesnellik... Birinin ak dediğine öteki kara der, birinin mutlak dediğine öteki muğlâk der. Sonuç: Yüzde yüz doğru olan bir iddia yoktur.

Farkına vardıysanız bir önceki cümlede yüzde yüz doğru olan bir iddianın olmadığını kendimden yüzde yüz emin bir şekilde iddia ettim. Bu iddiaya “D” diyelim. Yani, D = “Yüzde yüz doğru olan bir iddia yoktur.”

Aklı yüzde yüz doğru çalışanlar mutlaka farketmiştir, eğer D doğruysa, yani yüzde yüz doğru yoksa, nasıl olur da ben, yüzde yüz doğrunun olmadığını yüzüzce iddia edebilirim. Çünkü eğer iddiamda haklıysam, D yüzde yüz doğru olamaz. Ama D doğru değilse, iddiamda haklıyım demektir, çünkü zaten ben de yüzde yüz doğru yoktur demiştim. Yani, eğer D doğru ise yanlış, yanlış ise doğru. Başka bir deyişle, D kendisiyle yüzleşmekten ölesiye korkan bir doğru. Peki, bu doğrunun bize faydası var mı? Doğruyu söylemek gerekirse, evet. Çünkü bu hem basit, hem karmaşık paradoks, doğruyu nerede ve nasıl aramız gerektiğine dair ipuçları verebilir. Bu ipuçlarını duymaya hazırsanız ve hala sıkılmadıysanız okumaya devam edin: Yıllar önce, Kurt Gödel isimli bir mantıkçı mantıksal sistemlerin bazı mutlak doğruları dile getiremeyeceğini, mantık kullanarak ispatladı (Hintikka, 1999; Hofstadter, 1999; Rucker, 1995). IQ'nuz sonsuz olsa bile mantıksal ispatı takip edecek sabrınız sonludur. Bu yüzden, kolay takip edebileceğiniz bir şekilde Rucker'dan uyarlayarak anlatmaya çalışayım:

Varsayalım, Yüzde Yüz Doğru Makinesi (Y.Y.D.M. veya Yiğidim) diye bir şey icat edilmiş. Ve Yiğidim kendisine verilen herhangi bir iddianın doğru olup olmadığını söyleyebiliyormuş. Mesela,

I_1 = “Yüz artı yüz üçyüz eder.”

Yiğidim, I_1 doğru mu, yanlış mı?

“Yanlış.”

I_2 = “Yüz artı yüz ikiyüz eder.”

Yiğidim, I_2 doğru mu, yanlış mı?

“Doğru.”

I_3 = “Yiğidim mutlaka doğruyu söyler.”

Yiğidim, I_3 doğru mu, yanlış mı?

“Doğru.”

Buraya kadar her şey yolunda. Soranın bir yüzü kara, cevaplamayanın iki yüzü kara deyip, Yiğidim’e şunu soralım:

I_4 = “Yiğidim hiç bir zaman I_4 doğrudur demez.”

Yiğidim, I_4 doğru mu, yanlış mı?

Eğer Yiğidim I_4 yanlıştır derse, “Yiğidim hiç bir zaman I_4 doğrudur demez” iddiası aslında doğru demektir. Çünkü Yiğidim I_4 doğrudur demedi; aksine, I_4 yanlıştır dedi. Demek ki, Yiğidim I_4 yanlıştır diyemez, çünkü bunu söylemesi kendini yalancı çıkartır. Eğer Yiğidim I_4 doğrudur derse, “Yiğidim hiç bir zaman I_4 doğrudur demez” iddiası aslında yanlış demektir. Bu yüzden Yiğidim I_4 doğrudur da diyemez.

Yiğidim bu iddiaya herhangi bir cevap veremeyeceği gerçekliğiyle nasıl yüzleşir? Yüzleşemez, çünkü ağzını açtığı anda her şeyi yüzüne gözüne bulaştıracağını fark eder. Yüzünden düşen yüzbin parça, “söz gümüşse, sükül altındır” iddiasının mutlak (!) doğru olduğunu sessizce kabul etmekten başka bir şey yapamaz.

Eğri oturalım, doğru konuşalım. “Yiğidim hiç bir zaman I_4 doğrudur demez” iddiası doğru mudur, yanlış mıdır? Tabii ki doğrudur! Çünkü Yiğidim soruya cevap vermeden sessizce durmaktadır. Başka bir deyişle, koskoca Yiğidim’in ya da Yüzde Yüz Doğru Makinesinin bile bilemeyeceği, bilse bile söyleyemeyeceği, ama bizim bildiğimiz doğrular vardır.

Her iddia'ya cevap verebilen Yiğidim'in en azından bir iddiaya cevap veremeyeceğini ve sessiz kalacağını biraz önce kanıtladık. Buradan çıkarılabilecek derslerden biri şudur: Mantığa dayanan bilgi üretme sistemleri bile her şeyi bilemezler, bilseler bile söyleyemezler, söylemeye çalıştıklarında ise kendileriyle çelişirler, tutarsızlaşırlar. Başka bir deyişle, bu tip sistemler hem kapsamlı hem tutarlı olamazlar. Kapsamlı olmaya, yani her doğruyu barındırmaya çalıştıkça tutarsızlaşırlar. Tutarlı olmaya, yani doğruların birbirleriyle çelişmemesine çalıştıkça, bütünün küçük bir parçasından başka bir şey hakkında söz söyleyemez olurlar. Yani, kendilerini gerçekliğin bir alt-kümesine hapsederler veya sınırlarlar.

Kurt Gödel'in eksiklik teoreminden ve ispatından çıkarılacak derslerden başka biri de şu olabilir: Yüzde yüz tutarlı bilgi üretme sistemleri kendi tutarlılıklarını ispatlayamazlar. Mesela, bilim kendi tutarlılığını ispatlayamaz. Bilimin bizi mutlak doğruya götürdüğünü bilimin kendisini kullanarak ispatlamanın tutarsız bir şey olduğunu hiç düşünmediniz mi? Yalancıya yalan söylemediğini ispatlatmaya çalışmak gibi bir şey. Ya da, bir cetvelin doğru ölçüp ölçmediğini aynı cetveli kullanarak bulmaya çalışmak gibi.

Bazı sistemler tutarsızlıkları sevmeyiz. Mesela, Matematik'te "sıfır", "sonsuz", ve "bir bölü sonsuz" kavramlarının olmasının sebebi tutarsızlıklardan kurtulmak içindir. Matematik'in temellerinin set teorisine dayandığını hatırlatarak ve Bertrand Russel'ı anarak soralım: "Kendi kendisinin elemanı olmayan setlerin seti, kendisini içinde barındırır" iddiası doğru mudur, yanlış mıdır? Matematik kapsamlılığını sorgulayan soruları cevaplayamaz. Bu yüzden sonsuzluğun varlığını kabul ederek kapsamlı olmaktan vazgeçer. Sayı doğrusu üzerindeki alt ve üst sınırları sonsuza doğru iter, arada kalan yerlere sıkıca tutunarak tutarlı kalmaya çalışır. Sonsuzu sorgulayanları da sınırlar veya "limit"ler. Çünkü sonsuzdan sonsuz derecede korkar. İşte bu yüzden $2+2=4$ etmesine rağmen, $\infty+2=\infty$ eder.

Bazı sistemler bilginin alt ve üst sınırlarını ve sınırlarla beraber gelen tutarsızlıkları doğrudan kabul ederler. Kapsamlı olmaya çalışırlar. Çalıştıkça, herkese yüzde yüz hak vermeye başlarlar. Herkese çok saygılıdırlar, ama bir tutar yanları yoktur. Bu tip sistemlere göre doğru görelî veya öznel'dir. Peki, "doğru öznel'dir" iddiasının kendisi öznel midir, zamana ve mekâna göre değişir mi, yoksa yüzde yüz doğru mudur? Doğrunun görelî olduğunu iddia eden sistemler kendi tutarsızlıklarını yüzlerine vuran soruları cevaplayamazlar. Bu yüzden, görelîliğin görelî olmayan varlığını kabul ederek tutarlı olmaktan vazgeçmek zorunda kalırlar. Çünkü görelîliğin zamana ve mekâna göre değişmeyen kesinliği veya sabitliği karşısında bu sistemlerin korkudan dizlerinin bağı çözülür. Matematik gibi sıkıca tutunacak yerleri de yoktur. Yerçekimi kanunlarının şimdilik sabit etkisiyle yüzüstü yere kapaklanırlar.

Yüzde yüz doğru olan iddiaları bulma yolunda yüzümüzün neden hiç gülmediğini bilmem doğru özetleyebildim mi?

Mutlaka sormaya başlamışsınızdır. Zamana ve mekâna göre değişmeyen, mutlak veya yüzde yüz doğrular var mı? Bu soruya bir şakayla cevap vermem doğru olur. Çünkü bu kadar ciddi bir yazının içinde en az bir şaka olması gerekir. Her şakanın altında bir gerçek yattığına göre, en az bir de doğru olmalıdır:

“Deveye sormuşlar, boynun niye eğri?”

“Demiş, nerem doğru ki!”

Devenin neresi doğru? Sorulan soruya verdiği cevabı: Hiç bir yanım doğru değil! Yani, her yeri eğri olan deve bile en az bir şeyi doğru söyleyebiliyor.

Şaka bir yana, eğer doğruyu gerçekten veya gerçeği doğrudan bilmek istiyorsak, bu şakanın altında yatan gerçeği mutlaka doğru yorumlamalıyız: “Hiç bir iddia yüzde yüz yanlış olamaz.” Develerin iddiaları bile.

Eğer “Hiç bir iddia yüzde yüz yanlış olamaz” iddiasının doğru olduğuna inanıyorsak, dile getirilen herhangi bir iddiayı dile getirenden ve dile getirildiği zamandan bağımsız bir şeymiş gibi düşünmemeliyiz. “Dünya düzdür”, veya “güneş dünyanın etrafında döner” dediği zaman, bu iddiaları söyleyenlerden ve söyledikleri zamanlardan bağımsız algılamamalıyız. Dünyayı onların gözünden görebilmeliyiz. “Dünya düzdür” iddiasının neden ve nasıl doğru kabul edildiğini ve bir anlamda doğru olduğunu, anlayabilmeliyiz. Yanlış anlamayın, her iddia yüzde yüz doğrudur veya her iddia eşit derecede doğrudur demiyorum. Tam tersine, her iddianın biraz doğru olabilmesi için, bazı doğruların diğerlerinden daha doğru olması gerekir diyorum. Yüz yıl sonra bugün doğru bildiklerimizin küçük bir kısmının, binyüz yıl sonra ise büyük bir kısmının yanlış olacağını unutmayalım. Binyüz yıl sonra yaşayanların geriye bakıp bizi doğrudan doğruya şaşşallıkla suçlaması hoşumuza gitmez herhalde.

Eğer hiç bir iddia yüzde yüz yanlış olamazsa, belki de düşünür düşen tek görev, içinde en çok doğruyu barındıran, hem tutarlı hem kapsamlı bir bilgi sistemi yaratmaya çalışmaktır. Bu sistem her doğruyu içinde barındırmaya çalıştıkça kapsamlı, ama her doğruya eşit değer vermedikçe tutarlıdır. Düşünür doğruların zamana ve mekana göre nasıl değişebileceğini de açıklamalıdır. Kapsamlı ve tutarlı bir sistemin içinde yer alacak doğruların seçimi düşünürün bilincinin ne kadar açık olduğuna bağlıdır. Bir düşünürün bilincinin açıklığı da düşünürün kendini beğenmişliğiyle ters, yiğitliğiyle doğru orantılıdır.

Uzun lafın kısıası, eğer doğruyu bulmak istiyorsak, bütün doğruları ben bilirim, bütün doğruları Tanrı bilir, bütün doğruları bilimsel yöntemle bulabiliriz, her doğru zamana ve mekâna göre değişir gibi kapsamlı olmaya çalıştıkça tutarsızlaşan, kesinleştikçe yanlışlaşan, benmerkezciliğin mutlak sonucu olan, içi yarı boş inançlardan vazgeçmeliyiz. Güneş dünyanın etrafında döner “doğrusunun” altında yatan korkuyu ve benmerkezciliği görmeliyiz. Kopernik devrimine kadar, insanlığın kendisini her şeyin merkezine

koyduğunu ve bunun böyle olmadığını fark ettiğinde hissettiği korkuları anlamaya çalışmalıyız. Yani, mutlak doğruya ulaşmak için bilincimizi yüzde yüz açmalıyız. Daha da önemlisi, en az bir deve kadar mütevazi olmalıyız.

Kaynakça

Hintikka, J. (1999); “On Gödel (Wadsworth Philosophers Series)”, United States, Wadsworth Publishing.

Hofstadter, D. (1999); “Gödel, Escher, Bach: An Eternal Golden Braid”, New York, Basic Books.

Rucker, R. (1995); “Infinity and the Mind: The science and philosophy of the infinite”, New Jersey, Princeton University Press.

